

ПОШИРЕННЯ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ ЯК СТРАТЕГІЯ ГЕГЕМОНІЇ РОСІЇ НАД ДЕРЖАВАМИ ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПРОСТОРУ: ВИПАДОК УКРАЇНИ

Іван Іванович ГІСЕМ,

старший викладач кафедри міжнародних
відносин Національного університету
“Киево-Могилянська академія”, м. Київ, Україна
<https://orcid.org/0009-0000-3709-1629>

THE SPREAD OF DISINFORMATION AS A STRATEGY OF RUSSIAN HEGEMONY OVER THE STATES OF THE POST-SOVIET SPACE: THE CASE OF UKRAINE

The article examines Russian disinformation through the prism of the theory of hegemony. The author suggests that disinformation as the soft power is the tool which Russia has been using to maintain control over the post-Soviet space since 1991. However, the process intensified at the end of the second presidential term of Vladimir Putin. Also, the author describes the main channels through which disinformation spreads and how it is perceived. It is concluded that under current circumstances authorities of Ukraine using Western experience should take more restrictive measures to eliminate its influence.

У 2007 р. президент РФ Володимир Путін виступив на Мюнхенській конференції з безпеки з промовою, у якій різко розкритикував тодішній світовий порядок. Зокрема, зовнішню політику США, розширення НАТО на схід, а також однополярність світу [3]. На думку багатьох, вона стала своєрідним вододілом у відносинах Росії та Заходу - оголошенням нової “холодної війни”. Невипадково деякі західні лідери навіть порівнювали її з Фултонською промовою Вінстона Черчілля, який у 1946 році заявив, що між Західною та Східною Європою опустилася “залізна” завіса [2].

Невдовзі російське керівництво перейшло від слів до діла. Так, у 2008 р. сталася російсько-грузинська війна, після завершення якої тодішній президент РФ Дмитро Медведєв вперше назвав країни пострадянського простору “зоною привілейованих інтересів” Росії [12]. А у 2014 р. розпочалася російсько-українська, яка триває донині як повномасштабне вторгнення.

Разом з тим, війна - лише один із інструментів того, як Росія як гегемон намагається підкорити/зберегти під контролем власну “зону привілейованих інтересів”. Згідно з визначенням поняття “гегемонія” (з грец. *hēgemonía* - провід, керівництво) політологині з Університету Торонто Карли Норрльоф, воно позначає здатність актора, який володіє величезними можливостями, формувати міжнародну систему за допомогою як примусових, так і непримусових засобів. Так, держава-гегемон на відміну від імперії володарює за допомогою економічного, соціального, культурного тощо впливу, а не прямого контролю [10]. Останнє є більше характеристикою “домінування” у класичному, ґрамшанському сенсі цього слова [11].

Іншими словами, гегемон - це актор, який володіє найбільшою владою. У цьому контексті варто розрізнити пряму та непряму владу, “тверду” та “м’яку” силу, а також мати на увазі, що всі ці нюанси значень англійською мовою пе-

редаються одним словом - power. Перша розуміється у термінах використання примусової сили та панування, а остання більше орієнтується на вплив гегемона та лідерство [6].

Таким чином, у веденні зовнішньої політики Росії на пострадянському просторі, починаючи з 1991 року, важливу роль відігравала і так звана “м’яка сила”. У рамках цього підходу варто розглядати поширення дезінформації як одну зі стратегій, яку використовувала і використовує Росія для збереження впливу над цим регіоном та просування своїх зовнішньополітичних цілей.

Головним інструментом розповсюдження дезінформації виступають російська мова - завдяки традиції використання, офіційному статусу у деяких державах та наявності значної російської національної меншини, що компактно проживає у країнах-сусідах - і, відповідно, російськомовні медіа. Так, згідно з Індексом результативності російської пропаганди Київського міжнародного інституту соціології, який визначає поширеність підтримки головних тез російської пропаганди населенням України, станом на початок 2015 р. індекс РРП серед російськомовних жителів України був вищим у 2,5 рази, ніж серед україномовних [1].

Натомість згідно з Індексом стійкості до російської дезінформації, розробленим аналітичним центром “Українська призма”, Україна за такими показниками, як “вразливість населення та сприйнятливність до керованих Кремлем ЗМІ”, а також “вразливість до цифрової війни” посідає одне з останніх місць серед країн Центрально-Східної Європи та Кавказу [7]. Також сприяє розповсюдженню дезінформації і спільна для українців та росіян православна віра.

Дезінформація паразитує на соціальних проблемах, щоб підірвати довіру людей до своєї влади, та сприяє розповсюдженню різноманітних теорій змов. Як відомо, саме двозначність використовується для ускладнення та підривання процесів прийняття рішень опонентом. Вона створює запутане середовище, в якому ніхто не впевнений у мотивах іншого і практично ніхто не є героєм [9], задля легкого контролю відповідних груп/індивідів.

Яскравими прикладами слугує президентська кампанія 2016 року у США, кампанія з дискредитації західних вакцин проти коронавірусу на користь російської на тлі пандемії COVID-19 [5]. В Україні для проведення відповідних інформаційних кампаній використовувалися інформаційні телеканали, що до їхнього закриття асоціювалися з проросійським олігархом Віктором Медведчуком та його політичною силою, нині забороненою ОПЗЖ.

У цьому сенсі Росії продовжила традиції свого попередника, СРСР. Разом з тим, головною мішенню виступав не головний антагоніст, капіталістичний Захід, а країни пострадянського простору, частина з яких була молодими, нестійкими демократіями, як-от Україна.

Більше того, у руслі власної воєнної доктрини РФ визнає інформаційну боротьбу як важливу складову військової [8]. Згідно з багаторічним начальником Генштабу Збройних сил РФ Валерієм Герасимовим, автором програмової статті “Цінність науки у передбаченні”, невійськова тактика - це не допоміжна сила, а кращий спосіб перемоги (“Доктрина Герасимова”) [9].

Отже, дезінформація - це нове поле битви, адже, згідно з Герасимовим, інформаційне протиборство відкриває широкі асиметричні можливості щодо зниження бойового потенціалу супротивника.

На думку російського прозахідного історика Іллі Яблокова, на прикладі російсько-української війни можна провести чіткі паралелі між минулими радянськими та сучасними російськими дезінформаційними практиками, а саме - сіяти сумнів, поширюючи відверто брехливу інформацію та різноманітні версії реальності [13]. У сучасних умовах одним із джерел слугують соціальні мережі, зокрема Telegram. Яскравим прикладом слугують “вкиди” проросійських ресурсів протягом перших днів повномасштабного вторгнення про втечу президента України Володимира Зеленського з Києва. Щоб їх спростувати, президенту довелося записувати відео зі своєї резиденції.

Одним із рішень, яку вдалося “провести” українській владі задля боротьби з російською дезінформацією та просування власних наративів, стала організація Телемарафону “Єдині новини”. Хоч зараз про нього прийнято говорити у негативному світлі як одному з факторів зменшення політичної конкуренції, обміління суспільної дискусії, проте він відіграє важливу роль у протидії домінуванню Росії в інформаційному просторі нашої країни з огляду на традиційну довіру українського суспільства до телебачення. Разом з тим, українська влада так і не зважилася на блокування такої популярної соцмережі, що має російське коріння, як Telegram, адже вони використовуються як засіб контрпропаганди. Хоча свого часу блокування “VK” та “Однокласників”, а також Yandex було доволі успішним.

У цьому руслі варто переосмислити стратегію боротьбу з поширенням дезінформації. Стандартні методи боротьби, як-от поширення медійної освіти, - працюють, але досить повільно. Їхній результат буде помітний у довгостроковій перспективі, як і будь-якого просвітництва. В умовах війни варто вдаватися до більш рішучих оперативних заходів, серед яких можливе блокування ворожих інструментів пропаганди та способів їхнього обходу - варто розглядати як один з методів. Наприклад, у багатьох демократичних країнах світу заборонено використовувати таку соцмережу, як TikTok, на урядових телефонах через побоювання у шпигунстві зі сторони КНР [4]. Та чи подібні методи сприятимуть розвитку демократії в країні - це питання потребує подальшої оцінки та широкої дискусії.

Список використаних джерел:

1. Індекс результативності російської пропаганди // KMIC. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=510> (дата звернення: 07.12.2023).
2. Как мировые СМИ отреагировали на Мюнхенскую речь Путина 10 лет назад // РБК, 10 лютого 2017 р. URL: <https://www.rbc.ru/politics/10/02/2017/589c685e9a794740bb9e8e7c> (дата звернення: 06 грудня 2023).
3. Лащенко, О. Мюнхенська промова Путіна – початок краху Росії? // *Радіо Свобода*, 10 лютого 2021 р. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/myunhenska-promova-putina/31095096.html> (дата звернення: 06 грудня 2023).
4. Штайнвер, У. У яких країнах і чому заборонений TikTok? // *DW*, 23 травня 2023 р. URL: <https://www.dw.com/uk/u-akih-krainah-i-comu-zaboroneni-j-tiktok/a-65698282> (дата звернення: 07.12.2023).
5. Попцова, Г. М'яка сила дезінформації. Як Кремль обманює світ, просуваючи вакцину від коронавірусу Sputnik V. *MEDIASAPIENS*, 16 лютого 2021. URL: <https://ms.detector.media/manipulyatsii/post/26641/2021-02-16-myaka-syla-dezinformatsii-yak-kreml-obmanyuie-svit-prosuvayuchy-vaktsynu-vid-koronavirusu-sputnik-v/> (дата звернення: 07.12.2023).
6. Dirzauskaite, G., Ilinca, N. C. Understanding “Hegemony” in International Relations Theories Aalborg University. *Development and International Relations*, May 31, 2017, p. 17. URL:

- https://projekter.aau.dk/projekter/files/260247380/Understanding_Hegemony_in_International_Relations_Theories.pdf (дата звернення: 07.12.2023).
7. Disinformation Resilience in Central and Eastern Europe // Ukrainian Prism. URL: https://prismua.org/wp-content/uploads/2018/06/DRI_CEE_2018.pdf (дата звернення: 07.12.2023).
8. Jacuch, A. Disinformation and Propaganda Target Europe – Russia’s Disinformation Activities against Ukraine // *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis*, 2021. URL: https://studiadesecuritate.up.krakow.pl/wp-content/uploads/sites/43/2021/06/1_Jacuch.pdf (дата звернення: 07.12.2023).
9. Мскew, М. К. The Gerasimov Doctrine // *Politico*, September/October 2017. URL: <https://www.politico.com/magazine/story/2017/09/05/gerasimov-doctrine-russia-foreign-policy-215538/> (дата звернення: 07.12.2023).
10. Norrlof, С. Hegemony. *Oxford Bibliographies*. URL: <https://www.oxfordbibliographies.com/display/document/obo-9780199743292/obo-9780199743292-0122.xml> (дата звернення: 07.12.2023).
11. Raja, М. What is Dominance and Hegemony? Antonio Gramsci // Dr. Masood Raja YouTube-channel URL: <https://youtu.be/vqXk9XGNock> (дата звернення: 07.12.2023).
12. Trenin, D. Russia Reborn: Reimagining Moscow’s Foreign Policy. *Foreign Policy*, November 1, 2009. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/russia-fsu/2009-11-01/russia-reborn> (дата звернення: 07.12.2023).
13. Yablokov, I. Russian disinformation finds fertile ground in the West. *Nat Hum Behav* 6, 766–767 (2022). URL: <https://www.nature.com/articles/s41562-022-01399-3#auth-Ilya-Yablokov-Aff1> (дата звернення: 07.12.2023).